

Havesal, brand i hjerter og i Kondrup

Af Anders Baadsgaard Straarup

Havehuset med Havesalen fra 1938. Til venstre skimtes busten af Marius Fiil. Foto: ABS.

Havesalen

I haven ved Hvidsten Kro ses Havehuset med en inskription inde over døren "Huset er opført af Marius Fiil 1938 og i 1947 malet og dekoreret". Med uret rundt ses i Havesalen en billedfrise, der fortæller historien om to, der ikke måtte få hinanden. Indledningen er "Anno 1847 blev Maren og Peder Fiil viet af St. St. Blicher i Spentrup Præstegaard. De to havde hinanden kær men ak hun var Gaard-

mandsdatter og han kun en fattig Haandværkssvend." Kroens hjemmeside uddyber om De første Fiil'er: "Der skete det, at 4 gårde på egnen nedbrændte, og da de skulle genopføres, dukkede der en frisk tømmersvend op ved navn Peder Fiil."

Syd for kroens P-plads ses Tulles Hus fra 1939 i helt samme stil som Havehuset, opført af Marius Fiil til datteren Kirstine Fiil

Sørensen og hendes mand Peter Bergenhammer Sørensen.

Havesalen blev bygget på 14 dage, fordi Marius Fiil havde indtegnet for mange selskaber og manglede plads til 50 gæster. Huset blev bygget på gammeldags måde med fodrem lagt på syldsten oven på jorden, fortæller arkitekt Blichers Mindestue. Kalkmalerierne er udført af to malersvende, Bent Reinholdt og Gunnar Scheffmann.

Baggrunden var, at de havde lånt Havehuset som arbejdsrum i forbindelse med at de skulle male og forgyldte altertavlen i Gassum Kirke. Da deres mester en dag var væk for at se på en opgave senere på året, prøvede de at eksperimentere sig frem til en særlig maling, hvor opvarmet bivoks skulle tilsættes malingen. Desværre væltede gryden. Heldigvis fik de ilden slukket, men alt i rummet blev sort!

Gudrun Fiil bad dem kalke Havesalen, inden de rejste, men de ville gerne gøre mere end det. Om ikke der var en historie om kroen, de kunne prøve at illustrere på væggene? Så fik de fortællingen om det unge par, som ikke måtte få hinanden, og hvordan de blev viet.

En god historie, og der er meget mere at tilføje. Jeg har i AirmenDK www.airmen.dk afsnittet HVIDSTEN med mange links, også Gassum med familien Fiil og en gengivelse af hele billedserien.

Marius Fiil og Hvidstengruppen

Kroejer Marius Fiil er mest kendt som leder af Hvidstengruppen, der i 1943 modtog sprængstoffer og faldskærmsfolk til at styrke modstandskampen. De fleste af gruppens medlemmer blev arresteret i to omgange i marts 1944, men Gudrun Fiil fik lov til at blive! Hun drev Hvidsten Kro til sin død i 1972. Arbejdet kom til at koste 8 af dem livet og resten blev mærket for livstid. De viste vejen for andre, og efter henrettelserne 29. juni 1944 blev Hitler meget vred over, at de 8 på den måde blev martyrer, så der blev omfattende uro i København. Der blev stop for henrettelser efter krigsretsdomme helt frem til 21. februar 1945! I stedet blev fremtrædende danskere skudt som gengæld for danske aktioner. Uden at vide det, kom de 8 fra Hvidstengruppen til at redde livet for Jørgen Kieler og andre, der stod til en sikker henrettelse. Historien fortælles også i bøger og to udmærkede film.

Kærlighedshistorien

Første trin i uddybning af kærlighedshistorien var at finde vielsen omtalt i kirkebogen. Intet i Spentrup, da Hvidsten er en del af Gassum sogn. Gassum kirkebog har fra sognepræst St. St. Blicher:

Vielsen foretaget af sognepræst St. St. Blicher gengivet i billedfrisen. Foto: ABS.

Ungkarl Peder Nielsen Fiil af Gassum 38 2/3 Aar gl. og Pigen Maren Rasmusdatter af Hvidsten 26 3/4 Aar gl. viet i Spentrup Præstegaard 1. marts 1847.

Brand og brikker af historien

Næste trin var at finde gårdbrandene i Randers Amtsavis. Hvor længe før vielsen kunne forelskelsen opstå? En systematisk gennembladning af de indbundne udgaver af Randers Amtsavis hos Randers Stadsarkiv gav intet fra hverken 1847 eller 1846, men det gav et godt indblik i indholdet, der dengang meget drejede sig om kendte og kongelige. I 1845 fandtes fra 31. maj en udførlig artikel om den store brand i Kondrup 29. maj 1845!

Oplagt at finde mere om brudeparret og de brændte gårde. Ivan Skjødt Kondrup er specialist på området. Han fandt mange detaljer om de unge mennesker og deres efterkommere og især også om gårde i Kondrup. Han havde ikke tid til at skrive en artikel om det, men han stillede mange filer og noter til rådighed for mig!

Peder Nielsen Fiil

Peder Fiil må have gået fra Gassum mod syd gennem Hvidsten og mod sydvest til Kondrup for at arbejde med genopbygningen. Sådan en tur på knap 5 km var ikke noget at regne dengang – især ikke, hvis han kunne møde Maren undervejs.

Peder Nielsen Fiil var fra Hald nord for Randers, født den 12. juli 1808 i Hald, død 25. november 1878 i Hvidsten gårdmand. Han blev gift to gange. Første gang som nævnt med Maren Rasmusdatter, født 23. juni 1820 i Hvidsten, død 13. september 1865 i Hvidsten. Anden gang var med Maren Christensdatter 22. september 1866 i Gassum, født 23. oktober 1830 i Gassum.

Både hans far Niels Pedersen Fiil, bedstefar Peder Nielsen Fiil, oldefar Niels Pedersen Fiil og tipoldefar Peder Christensen

Fiil var fra Hald. Deres navne er helt efter den tids skik.

Peder Nielsen Fiil blev døbt den 11. september 1808 i Hald Kirke, dokumenteret med 8 linjer i kirkebogen.

Han blev konfirmeret 1823 i Hald Kirke med vidnesbyrd "meget god Kundskab og Opførsel".

Afgangsliste - Hald 1832: Tjenestekarl Peder Nielsen 24 år, flytter i 1832 fra Hald til Gassum.

Tilgangsliste – Gassum 1832: Peder Nielsen Fiil 24 år, ankommer i 1832 til Gassum fra Hald. Han tjener hos Niels Sørensen i Gassum.

Folketællingen 1834: Gassum, familie nr. 17 – En gård:

Peder Nielsen tjener hos sin svoger Niels Sørensen som er gift med hans søster Anne Nielsdatter

Ungkarl Peder Nielsen Fiil blev trolovet den 14. september 1834 med pigen Kirsten Nielsdatter, datter af afdøde husmand Niels Nielsen Stouby og hustru Maren Jørgensdatter i Hald. (Hun var født den 25. maj 1809). Forlovere var gårdmand og sognefoged Christen Larsen og ungarl Jørgen Madsen, begge af Hald. Senere: Forlovelsen ophævet paa Grund af Misforstaaelse.

Folketællingen 1840: Gassum, familie nr. 34 – Et hus:

Peder Nielsen (Fiil) tjener hos husmand og tømmermand Christen Mikkelsen (Nygaard) i Gassum.

Folketællingen 1845: Gassum, familie nr. 22 – Et hus:

Peder Nielsen (Fiil) er tømmermand og bor hos husmand og tømmermand Christen Nyegaard i Gassum.

Maren Rasmusdatter

Maren Rasmusdatter blev født i Hvidsten den 23. juni 1820 og var et uægte barn. Moderen

var ugifte Kirsten Christensdatter i Hvidsten og faderen Rasmus Nielsen, tjenende i Hvidsten. Moderen boede på det tidspunkt hjemme på fødegården i Hvidsten hos forældrene, gårdejer Christen Sørensen og hustru Johanne Knudsdatter. Faderen Rasmus Niensens livsbane efterfølgende er ikke kendt, men han blev ikke gift med moderen. Han har formentlig ikke haft nogen forbindelse til datteren.

I folketællingen 1834 bor moderen Kirsten Christensdatter stadig hjemme på gården, 41 år og ugift. Hendes gamle moder, datteren Maren Rasmusdatter, 2 brødre og 1 søster bor også på gården.

Maren Rasmusdatter er 14 år og nævnes at være plejedatter. I 1836 konfirmeres Maren Rasmusdatter i Spentrup Kirke. Her nævnes hun at være plejedatter af Søren Christensen i Hvidsten. Gårdejer Søren Christensen i Hvidsten er hendes morbroder. Maren Rasmusdatter bor hos ham, både i 1840 og i 1845 og nævnes her som hans plejedatter.

Ungkarl Søren Christensen i Hvidsten døde den 6. juni 1846 (året før Maren Rasmusdatter

blev gift med Peder Nielsen Fiil i Spentrup Præstegård). Det kan således ikke være ham, der kom for sent, da de blev viet.

Maren Rasmusdatters mor, Kirsten Christensdatter, blev i 1835 gift med gårdejer og enkemand Søren Pedersen i Gassum. Her døde hun den 19. november 1850.

Ved folketællingen 1850 ses, at Maren Rasmusdatter og hendes mand Peder Nielsen Fiil, ikke opholder sig det samme sted. Maren er hjemme på gården i Hvidsten, her med deres 2 små børn, Søren Christian, 2 år, og Else Kirstine, 1 år.

Ægtefællen Peder Nielsen Fiil opholder sig på gården i Gassum hos Søren Pedersen og svigermoderen Kirsten Christensdatter og nævnes som tyende.

Samme år, med skøde udstedt 14. juli 1850, købte Peder Nielsen Fiil gården i Gassum af Søren Pedersen. Købesummen var 600 Rigsdaler sølv for denne gård, matrikel nr. 16 i Gassum.

2 år senere, ved skøde udstedt den 2. december 1852 og tinglyst den 9. december 1852, købte Peder Nielsen Fiil gården i Hvidsten, som

Ungkarl Peder Nielsen Fiil af Gassum 38 2/3 Aar gl og Pige Maren Rasmusdatter af Hvidsten 26 3/4 Aar gl.

Parret blev viet i Spentrup Præstegaard den 1. marts 1847 ifølge bevilling af 1. marts. Forlovere var gårdmændene Niels Lykke af Gassum og Christen Fyenboe af Dyrbye.

ungkarl Søren Christensen (Marens plejefar) havde ejet til sin død 1846. Sælgerne var Søren Christensens arvinger (hans søskende).

Købesummen var 1.950 Rigsdaler for denne gård, matrikel nr. 6 i Hvidsten, Gassum sogn. På samme tid solgte Peder Nielsen Fiil gården i Gassum, købt 2 år tidligere + et 4 fag hus, til Niels Christensen, som var en bror til den afdøde ungtkarl Søren Christensen, og således

også en morbroder til Maren Rasmusdatter. Købesum: 1.500 Rigsdaler.

Efter Peder Nielsen Fiils død i 1878, blev hans enke fra andet ægteskab Maren Christensdatter boende på gården i Hvidsten frem til 1893. Skifteretsattest tinglyses den 29. maj 1879. Hun døde i 1919 hos datteren i Blenstrup Skole.

Spentrup Præstegaard opført 1795, foto ca. 1930. Purhus Lokalkiv.

6 år efter faderens død købte sønnen Niels Pedersen Fiil Hvidsten Kro ved mageskifteskøde udstedt den 19. december 1884 og tinglyst den 8. januar 1885. Mageskifteskødet var fra Anders Kjeld Sørensen Schjødte, nu af Balgaarde til kroejer Niels Pedersen, nu af Hvidsten Kro, Matrikel nr. 4c i Hvidsten. Dokumentation ses på nettet.

Billedserien om vielsen angiver, at Marens far nåede til Spentrup Præstegård umiddelbart efter vielsen, men hans protester hjalp ikke. »Kærligheden bøjede ham - som mand og kone modtog han dem på sin gård.«

En god historie, men den passer ikke helt. Ud fra ovennævnte dokumentation kan det ikke passe, at Marens far nåede til Spentrup Præstegård umiddelbart efter vielsen i 1847 for at protestere. Plejefaderen døde i 1846.

Sidste billede i havestueserien nævner HVIDSTEN KRO Kongelig privilegeret, i slægtens eje siden 1884. Foto ABS.

Det er heller ikke rigtigt, at det var forældrene der købte Hvidsten Kro til sønnen Niels Pedersen Fiil i 1884. Han købte den selv som tidligere angivet af Anders Kjeld Sørensen Schjødte ved et mageskifteskøde.

Gassum kirkebog nævner, at Peder Nielsen Fiil, Gaardeier i Hvedsteen, døde 25. november 1878.

Peder Nielsen Fiil og Maren Rasmusdatter, som døde 13. september 1865, fik bl.a. sønnen Niels Pedersen Fiil, som sammen med Nicoline Mathilde Pedersen drev Hvidsten Kro fra 1884. Hun døde i 1925, mens han lige nåede at holde 50-års jubilæum inden sin død i 1934. Se deres gravsten i Gassum. Efter hendes død flyttede sønnen Marius Fiil og hans hustru Gudrun Fiil ind på Hvidsten Kro, som de overtog i 1934 efter hans fars død.

Se mere om Marius Fiil, Gudrun Fiil og efterkommere i Gudrun/Marius * Tulle/Gulle på siderne om Hvidsten.

Branden i Kondrup

Det var et stort arbejde at genopbygge gårde og huse i Kondrup efter branden, der omtales med mange detaljer i Randers Amtsavis fra 31. maj 1845.

Artiklen med gotisk skrift ses på siden Gassum og i denne artikel renskrevet i fuld længde med normal skrift:

Hoved af Randers Amtsavis den 31. maj 1845. Foto: ABS.

Randers. Med en i Forgaars Formiddag, under en stærk Blæst, hos Gaardeier August P. Hald i Kondrup, 1 Miil norden for Randers, opkommen Ild, har en af de meest velbyggede Byer i Amtet lidt et betydeligt Uheld, idet 4 store Gaarde (tilhørende bemeldte Hald, Jens Brask, Peder Knudsen og Jens Christensen Skræder) 2 Huse, indeholdende tilsammen 337 Fag Huus, omtrent i løbet af en Time aldeles bleve ødelagte, med Størstedelen af hvad der var i Samme.

Da Branden begyndte, var der Ild i Bagerovnen, som mod Sædvane denne Gang blev varmet med Rapshalm, hvilket Man, formedelst Misbrug, tilskriver Ulykken.

Randers Byes velvillige Brandcorps afgav strax 2 Sprøjter med Mandskab; men disse naaede ikke Byen før det hele var lagt i Aske. Landets Brandkasse skal ved denne Brand tage et Tab af over 9,000 Rigsbankdaler, som dog ikke vil kunne erstatte Skaden paa Bygningerne, der meer eller mindre vare løvt assurede.

Provindsens private Forsikringsanstalt paa rørlige Eiendele, hvori Hald og Brask vare indtraadte, kan vel ikke regne sit tab til mindre end imellem 5 à 6,000 Rigsbankdaler,

alene for Effecterne, da Kreaturerne vare ude og Laderne tomme.

Næst Guds Bistand, har Man kun Vindens Retning at takke for, at den øvrige Deel af Byen, næmlig 5 Gaarde og 2 Huse, blev reddet.

I Anledning af oventalte saa ødelæggende Ildebrand, tillade vi Undertegnede os herved at opfordre kjærligtsindede Brødre og Søstre til, skyndsomst at række de ulykkelige Brandlidte en hjælpsom Haand.

At modtage og samvittighedsfuldt fordele blandt de Nødlidende de milde Gaver, som maatte betroes os i dette christelige Øiemeed, vil være os en saare kjær Forretning.

Vi gjøre opmærksom paa, at der blandt dem, der have lidt meest ved Ildsvaaden, ere 25 Tjenestefolk, som næsten uden undtagelse ere blevene Alt berøvede; at begge Huusmændenes Tab ogsaa maa anses for betydeligt i deres Stilling; og at hverken Jens Christensen Skræder eller Peder Knudsen havde deres Indbo assured.

Borup og Randers, den 31 Mai 1845.

Høgh, Kapellan i Borup.

I.M. Elmenhoff.

Oplysninger udnyttede

Ivan Skjødt Kondrup udnyttede de præcise oplysninger sammen med Matriklen 1844, realregistre, skøderegistre, folketællinger, kirkebøger og mange andre kilder til at nå frem til denne sammenfatning:

Kondrup blev hærget af mange brande

”I 1845 den 29. maj blev landsbyen ramt af en stor brandkatastrofe, der nedlagde 4 gårde og 2 huse.

Gårdene tilhørte August Peter Hald (Houmark, matrikel nr. 3a – Borup sogn), Jens

Christensen Skræder (Tofttegård, matrikel nr. 2a – Borup sogn), Peter Knudsen Støvring (matrikel nr. 12a – Råsted sogn) og Anders Jensen Brask (matrikel nr. 1a – Borup sogn)

Husene tilhørte Niels Truelsen (matrikel nr. 16a – Råsted sogn) og Niels Jensen Vad (matrikel nr. 16b – Råsted sogn). Både senere i 1800-årene og i 1900-årene opstod der store brande i landsbyen.”

Han beskrev hver af gårdene med ejere så langt tilbage, som kilderne rækker.

Kort over Ejerlav 1817-1864 i Kondrup med Gårde og huse der brændte i 1845. Kladde: ISK. Layout: ABS.

Samme gårde og huse på luftfoto 2008 fra SDFI. Branden bredte sig med vinden fra A.

A) Houmarksvej 91
 B) Houmarksvej 15
 C) Toftegårdsvej 4

D) Houmarksvej 74
 E+F) Toftegårdsvej 3 og 4.

Først med traktoreernes indtog blev der færre i landbruget. Foto fra Ole Simoni Mortensen, Houmark. Se folketællingen 1860 Frederikkesminde på næste side. Foto viser også mange folk på gården i 1914.

A. Stuehuset fra 1846 på Frederikkesminde, senere Houmark, nu Houmarksvej 91. Foto 25. juli 2023: ABS.

“Ved folketællingen 1860 fremstod gården Frederikkesminde, som både et stort hjem og en stor arbejdsplads. Familien Faurshou bestod af ægteparret, deres fire børn i alderen 4 - 14 år og en svigermøder. Med til husstanden hørte en lærerinde + en husjomfru + en mejeribestyrer + en mejerske + en avlskarl + 7 øvrige tjenestefolk - i alt 19 personer. Efter salget af gården i 1870 flyttede Anders Faurshou og hustru til København.” Fra ISK.

Bemærk hvordan vinden fik branden til at sprede sig fra A Houmarksvej 91.

Brandene er især farlige, når de får lov at brede sig. Tætliggende gårde med stråtag gjorde det let for ilden at springe til næste bygning som det skete i en række landsbyer landet over.

Søg i Google:

Da Brøndbyøster brændte. En påsat brand i 1869 bredte sig hurtigt på grund af utilstrækkelige brandslukningsmidler.

Byens brand i 1887. I Enslev ved Grenaa nedbrændte 9 gårde og 6 huse. Enkelte huse undgik branden fordi de havde skifertag eller tegtag.

I købstaden Randers blev der i 1609 et forbud mod stråtag på huse.

Vægterne var opmærksomme på mulige brande, når de gik rundt i gaderne, mens kolleger fra et kirketårn skulle alarmere, hvis de så brand et sted. Fra 1798 var der brandvagt i det nye tårn på Sct. Mortens kirke. Før var der brandvagt i Frue Tårn ved Rådhuset.

Tak til Ivan Skjødt Kondrup og andre for bidrag til denne artikel!

Forfatterinfo

Anders Baadsgaard Straarup

Efter læreruddannelse i Jelling 2 år hos Nørrejske Artilleriregiment. Reserveofficer.

Lærer og skolevejleder på Havndal Skole til 2006.

Internet: Linksbuketten 1998, Randerstæppet 2006, AirmenDK fra 2007.

Modtager af Ellehammer Prisen 2018 for arbejdet med AirmenDK.

www.airmen.dk med www.airmen.dk/veteran1864.htm

Karetmagervej 25, 8920 Randers NV

Mail: straarup@linksbuketten.dk. Mobil: 29 25 32 85
